

Iseljenici iz Paštrovića u Zadru (XVI.-XIX. st.)

U radu se razmatra prisutnost i djelovanje iseljenika s područja Paštrovića u Zadru u razdoblju od XVI. stoljeća do dvadesetih godina XIX. stoljeća. Istraživanje je zasnovano na raščlambi građe iz Državnog arhiva u Zadru (Spisi zadarskih bilježnika: oporuke, kupoprodajni ugovori). U uvodnom dijelu rada iznose se neki opći podatci o Paštrovčanima u Zadru (društvena i profesionalna struktura useljenika, odnosi sa zadarskim crkvenim ustanovama, opći čimbenici uklopljenosti u novu sredinu i sl.), a u središnjem dijelu rada kronološkim se slijedom raščlanjuju dokumenti (ponajprije oporučni spisi) koji se odnose na svakog pojedinog useljenika. U prilogu se donose prijepisi nekoliko oporučnih spisa paštrowskih useljenika.

Ključne riječi: Zadar, Dalmacija, Paštrovići, Mletačka Republika, rani novi vijek, migracije, društvena povijest, vojna povijest

Uvod

Područje Paštrovića, smješteno u današnjem Crnogorskom primorju između mora i oblasti Maina, Braića, Crmnice i Spiča (glavna naselja: Bečići, Buljarice, Petrovac, Pržno, Sveti Stefan) u srednjem je i ranom novom vijeku predstavljalo važnu interesnu zonu Mletačke Republike.

Paštrovići se u vrelima bilježe od sredine XIV. stoljeća, a tijekom idućih sedamdeset godina promijenili su više vrhovnih gospodara (Đurađ Balšić, Sandalj Hranić, Balša III.). Godine 1423. predstavnici općine Paštrovića sklopili su s Mlečanima sporazum kojime priznaju suverenitet Serenissime te postaju dijelom njezina najjužnijeg posjeda u Mletačkoj Albaniji (*Albania Veneta*). Taj je ugovor službeno ozakonio mletački dužd Francesco Foscari 1424. godine, a tijekom idućih stoljeća više je puta potvrđivan duždevskim dukalama (Giovanni Mocenigo 1481., Andrea Gritti 1529., Leonardo Donà 1610. godine i drugi).

Unutarnje ustrojstvo Paštrovića bilo je, barem u formalnom smislu, zasnovano na poštivanju tradicija o samoupravi paštrowske općine (nalik samoupravi dalmatinskih Poljica) koje su se iskazivale u imenovanju (od strane mletačke vlade) kneza odnosno guvernadura i središnjih tijela lokalne vlasti (sudovi), temeljenih na učešću vodećih predstavnika paštrowskih rodova. U stvarnosti je, međutim, područje Paštrovića nakon 1423. godine postalo samo jedan od mletačkih posjeda na istočnom Jadranu te će ta činjenica u velikoj mjeri uvjetovati razvoj Paštrovića u idućim stoljećima. Također, jedan od čimbenika koji su u nemaloj mjeri odredili demografski, politički i društveni razvoj toga kraja bile su osmanlijske provale i pustošenja (već od sredine XV. stoljeća), ali i učestali sukobi sa susjednim crnogorskim plemenima koja su mletačko savezništvo prihvaćala samo po potrebi i iz uskih (kratkoročnih) interesa.¹

Višestoljetna uloga Paštrovića kao mletačkog protuturskog bedema na istočnom Jadranu uslovlila je drastične demografske promjene, sudbonosne za tamošnji starosjedički živalj. Od početaka osmanlijskih prodora i stvaranja stoljetne mletačkoturške granice na paštrowskom području, preko više stoljeća ratova, pograničnih sukoba i opće nesigurnosti življenja na uzavreloj paštrowskoj granici, trajale su, iako sporo i s razdobljima predaha i smanjivanja ratnog intenziteta, migracije tamošnjeg stanovništva u sigurnije dijelove istočne i zapadne jadranske obale. Već u XV. stoljeću u Kotor i Budvu iseljava se manji dio, pretežito poduzetnički usmjerenog stanovništva Paštrovića, koji jačanje svoje gospodarske moći vidi unutar sigurnijih bedema drugih mletačkih komuna na južnom Jadranu (obitelji Bečić, Gregorović, Grubačević). Jačanjem osmanlijskih prodora s kraja XV. i tijekom XVI. stoljeća, iseljavanje u susjedne gradove, ali i šire područje Dalmacije i Istre, poprima mnogo veće razmjere. Tada više nije riječ o pojedinačnim iseljavanjima, već o egzodusu više stotina starosjedičkih obitelji, koje se pretežitom dijelom više nikada ne vraćaju na svoja ognjišta.²

- 1 O povijesti Paštrovića usporedi primjerice djela: Savo Nakićenović, Boka. Antropografska studija, *Srpski etnografski zbornik*, sv. 20, Beograd, 1913; Jovan Erdeljanović, Stara Crna Gora. Etnička prošlost i formiranje crnogorskih plemena, *ibid.*, sv. 39, Beograd, 1926; Predrag D. Šerović, Paštrovići, njihovo plemensko uređenje i pomorska tradicija, *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru*, sv. 5, Kotor, 1956, str. 25-37; Gligor Stanojević, Nekoliko statističkih podataka o Boki Kotorskoj iz sredine XVIII. st., *Spomenik SANU*, sv. 105, Beograd, 1956 str. 27-40; Isti, Iz istorije Crne Gore u XVI i XVII vijeku, *Istorijski zapisi*, god. XII, knj. XV, sv. 2, Titograd, 1959, str. 325-417; Jovan Vukmanović, *Paštrovići: antropografsko-etnološka istraživanja*, Cetinje, 1960; *Istorija Crne Gore*, knj. II/2, Titograd, 1970, knj. III/1, 1975. Detaljno o izvorima i literaturi za povijest Paštrovića u kasnom srednjem i ranom novom vijeku usp.: Lovorka Čoralić, Iz prošlosti Paštrovića, *Historijski zbornik*, god. XLIX, Zagreb, 1996, str. 137-141.
- 2 U prethodno spomenutom radu »Iz prošlosti Paštrovića« obradila sam djelovanje paštrowske iseljeničke zajednice u Mlecima od XV. do XVIII. stoljeća. Ovdje je potrebno naglasiti da su Paštrowsčani u Mlecima činili vrlo brojnu i društveno snažnu zavičajnu skupinu unutar tada pretežito hrvatskoga iseljništva sa širega područja istočne obale Jadrana (vidi u istom radu posebno str. 145-149.).

Središnja tema ovoga rada, nastalog u sklopu šire obrade migracijskih gibanja duž istočnojadranske obale u ranom novom vijeku, odnosi se na prisutnost i djelovanje paštrovskih iseljenika (privremenih ili trajnih) u grad Zadar, onodobnu prijestolnicu mletačkih posjeda od istarskoga sjevera do Albanije.³

Rad je ponajprije zasnovan na obradi dokumenata (oporuke, ugovori) pohranjenih u Državnom arhivu u Zadru (dalje: DAZd), kojima se izravno spominju paštrovski useljenici u Zadru. U prvome dijelu rada sažeto se ukazuje na neke opće značajke koje se odnose na paštrovska useljavanja i paštrovske useljenike u Zadru (vremenski okvir useljavanja i bilježenja u zadarskim izvorima, zanimanja useljenika, njihov društveni status, gospodarske mogućnosti i uklopljenost u novu sredinu, veze s Crkvom i sl.). U drugom dijelu rada kronološkim ću slijedom potanko razmotriti sve dokumente (ponajprije oporučne spise) u kojima se bilježe iseljenici s područja Paštrovića u Zadru.⁴

- 3 U sklopu proučavanja društvene i demografske strukture Zadra u ranom novom vijeku osobite je istraživačke pozornosti vrijedna problematika useljavanja s područja Mletačke Albanije. O toj sam temi pisala u nekoliko radova. Usporedi: L. Čoralić, Mletački časnici, svećenici, građani – tragom Barana u Zadru (XVII.-XVIII. stoljeće), *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 50, Zagreb-Zadar, 2008, str. 147-192; Ista, Albanski prognanik, Zmajevićev pouzdanik – zadarski svećenik Marko Delvesi (XVIII. st.), *Croatica christiana periodica*, god. XXXII, br. 62, Zagreb, 2008, str. 21-28; Ista, Mletački časnik, istarski posjednik, zadarski građanin – bojnič Juraj iz Bara (prilog poznavanju komunikacija duž istočnojadranske obale u XVII. stoljeću), u: *Država, obšestvo i kultura na B'lgari i Hrvati VII-XXI v.: Materiali ot konferencijata, provedena v Sofija (5-9 juni 2008 g.)*, B'lgarska akademija na naukite. Institut po balkanistika, Sofia, 2009, str. 71-94; Ista, »Benemerita nazione«: albanski vojnici i časnici u Zadru (XVI.-XVIII. st.), *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU u Zagrebu*, sv. 27, Zagreb, 2009, str. 121-164. U pripremi su i radovi o budvanskim i novljanskim iseljenicima u Zadru. O Zadru u ranom novom vijeku, posebice s obzirom na mletačko-turske ratove, usporedi neka važnija djela: Angelo de Benvenuti, *Zara nella cinta delle sue fortificazioni*, Milano, 1940; Isti, *Storia di Zara dal 1409 al 1791*, Milano, 1944; Boško Desnica, *Istorija kotarskih uskoka*, sv. 1-2, Beograd, 1950-1951; Seid Mehmed Traljić, Mletačko-tursko susjedstvo na zadarskoj krajini XVIII. stoljeća, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, sv. 4-5, Zagreb, 1959, str. 409-424; Isti, Zadar i turska pozadina od XV. do potkraj XIX. stoljeća, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, sv. 11-12, Zadar, 1965, str. 203-227; Tomislav Raukar – Ivo Petricioli – Franjo Švelec – Šime Peričić, *Zadar pod mletačkom upravom*, Prošlost Zadra, sv. III, Zadar, 1987; Marko Jačov, *Le guerre Veneto-Turche del XVII secolo in Dalmazia, Atti e Memorie della Società Dalmata di Archeologia e Storia Patria*, sv. 22, Venezia, 1991; Tea Meyhew, *Dalmatia between Ottoman and Venetian Rule: contado di Zara 1645-1718*, Roma, 2008.
- 4 Ovdje je potrebno napomenuti da bi cjelovito istraživanje prisutnosti i djelovanja Paštrovčana na hrvatskom uzorju iziskivalo mnogo veću studiju. Naime, njihova iseljavanja bila su učestala u pravcu Istre, o čemu i danas posvjedočuju talijanizirana prezimena *Pastrovichio* (Bale, Vodnjan). Naseljavali su i zadarsku okolicu te je Paštrović i danas često prezime u Novigradu Zadarskom. U ovom radu težište istraživanja bit će, zbog dokumenata kojima raspolazemo, ponajprije usmjereno na paštrovske useljenike u grad Zadar.

Opći podatci o paštrovskim useljenicima u Zadru

Na osnovu uvida u temeljne spise istraživanja (oporuke i notarske ugovore) razvidno je da su Paštrovčani u Zadru prisutni tijekom cijeloga razdoblja ranog novog vijeka. Njihova je zabilježba u zadarskim vrelima osobito učestala u XVII. stoljeću, točnije u doba trajanja Kandijskog (1645.-1669.) i Morejskog rata (1684.-1699.), kada u glavnom gradu Dalmacije boravi velik broj vojnika i časnika zavičajem iz Boke, budvansko-barskog priobalja, Albanije te iz unutrašnjosti Crne Gore. Prestankom mletačko-turskih ratova u Dalmaciji (nakon Požarevačkog mira 1718. godine) Paštrovčani se u Zadru bilježe mnogo rjeđe, ali se njihova useljavanja i prisutnost mogu pratiti sve do prvih desetljeća XIX. stoljeća.

Paštrovčani se u izvorima bilježe oznakom svog zavičajnog podrijetla (*Pastrovich, Pastrovichio, de Pastrovichi*),⁵ često uz napomenu da je riječ o dugogodišnjim stanovnicima Zadra (*habitante a Zara, da più anni domiciliato in questa Commune* i sl.). U brojnim su primjerima zabilježena i prezimena privremeno ili trajnije nastanjenih Paštrovčana (Biljaković, Bogetić, Brajković, Dragolović, Medin, Medulić, Nikezić, Tomičić, Vučijević i dr.), a katkada i njihovi nadimci (*detto Ptizza, detto Tarnovac*). U dva se primjera izrijekom navodi uže zavičajno podrijetlo nekih useljenika s područja Paštrovića. Tako je, primjerice, vojnik Luka Biljaković zavičajem iz paštrovskog naselja Sveti Stefan, dočim nekoliko odvjetaka ugledne obitelji Medin potječe iz naselja Kaštel Lastva (današnji Petrovac).⁶

Zanimanja paštrovskih useljenika nisu iskazana u svim primjerima, a zanimljivo je napomenuti da se izrijekom bilježi samo jedna civilna djelatnost.⁷ U svim ostalim primjerima riječ je o vojnicima i časnicima djelatnim u mletačkoj vojnoj službi (u različitim rodovima vojske). Paštrovčani su nosili i zapažene vojne činove. Takav su primjer odvjetci obitelji Medin – pukovnik (*colonnello*) Juraj i kapetan oltramarina Franjo Medin⁸ te niz drugih časnika koji su imali činove kapetana u raznim postrojbama (*compagnie*).⁹ Nositelji nižih činova ili obični vojnici u izvorima se navode kao

5 Oznaka zavičajnog podrijetla u nizu primjera prerasla je u prezime useljenika.

6 DAZd, Spisi zadarskih bilježnika (dalje: SZB), Nicolò Lomazzi (1678-1706), b. VI, br. 14, 1. X. 1684.; SZB, Giovanni Grisogono de Franceschi (1768-1824), b. XXIV, fasc. 4 (Testamenti chiusi), 31. III. 1803. Obitelj Medin stari je paštrovski rod, sa sjedištem u Kaštel Lastvi. U XVII. stoljeću istaknuli su se u mletačkoj vojnoj službi te stekli u investituru brojne feude, kao i pridjevak *conte*. Osim jednog ogranka, većina Medina bila je pravoslavne vjere. Usporedi: Jovan Radonić, *Rimska kurija i južnoslavenske zemlje od XVI do XIX veka*, Posebna izdanja SANU, sv. CLV, Beograd, 1950, str. 136-137; J. Vukmanović, *Paštrovići, antropografsko-etnološka istraživanja*, str. 426-427, 436-438.

7 *Ser Lazar Paštrović* spominje se kao trgovac-sitničar (*bazarioto*). Usp.: DAZd, SZB, Pietro da Bassano (1531-1570), b. II, br. 35, 29. VI. 1538.

8 DAZd, SZB, Nicolò Lomazzi (1678-1706), b. VI, br. 146, 2. VII. 1697.; SZB, Giovanni Grisogono de Franceschi (1768-1824), b. XXIV, fasc. 4 (Testamenti chiusi), 31. III. 1803.

9 Vidi, primjerice: Capitan Marco Pastrovich detto Ptizza (DAZd, SZB, Francesco Sorini, 1656-1677, b. II, br. 54, 26. II. 1662.); Capitan Andrea Pastrouich (SZB, Francesco Sorini, 1656-1677,

pripadnici određenih postrojbi. Tako je, primjerice, Franjo iz Paštrovića zastavnik (*alfier*) u pješачkoj postrojbi Ivana Radoša,¹⁰ a isti čin obnaša Stjepan Paštrović na fusti kapetana Krste Paštrovića.¹¹ Nikola Paštrović konjanik je (*soldato a cavallo*) u četi kapetana Gašpara Tartalje,¹² a Juraj iz Paštrovića običan je vojnik u pješачkoj jedinici kojom zapovijeda Tripun iz Risna.¹³ Dakle, iz ovih sažetih i općenitih navoda razvidno je da u strukturi zanimanja Paštrovčana u Zadru prevladavaju vojne osobe. Takav primjer bilježimo i u slučaju drugih iseljenika s područja Mletačke Albanije i Crne Gore (osobito u ratovima ispunjenom XVII. stoljeću) te nam to pokazuje kako su upravo ratne okolnosti u velikoj mjeri uvjetovale pojedinačne migracije i komunikaciju ljudi duž istočnog Jadrana.

Paštrovčani nastanjeni u Zadru bilježe se kao stanovnici raznih dijelova grada. Neki od njih, ponajprije privremeno nastanjeni vojnici, obitavali su u vojničkim četvrtima u okviru utvrde ili u njezinoj neposrednoj blizini. Mnogi od njih su, međutim, s vremenom u Zadru zasnivali obitelj i stjecali dom u civilnim dijelovima grada. Njihova grupiranost u točno određene gradske četvrti nije primjetna, što nam pokazuje da se Paštrovčani, usprkos učestalim komunikacijama sa svojim sunarodnjacima, nisu u novoj sredini ponašali kao posebno izdvojena i specifična skupina.¹⁴

Većina paštrovskih useljenika može se ubrojiti u srednji društveni sloj (izuzetak je plemenita obitelj Medin). Na osnovu uvida u njihove oporuke i kupoprodajne ugovore razvidno je da su neki iz ove zavičajne skupine useljenika stjecali nekretnine u Zadru i bližoj okolici i obavljali raznovrsne novčarsko-kreditne poslove s domaćim žiteljima i drugim useljenicima te su se u tom – ponajprije gospodarskom segmentu – uklapali i integrirali u zadarsko svakodnevlje. Kada je riječ o časnicima i vojnicima, najbrojnijoj profesionalnoj strukturi useljenih Paštrovčana, njihove su gospodarske mogućnosti u velikoj mjeri ovisile o položaju odnosno činu koji imaju. Obični vojnici i nositelji nižih činova raspolagali su sa skromnijim kapitalom, a

b. II, br. 56, 23. VIII. 1662.); Capitan Boso Tomicich quondam Zuanne da Pastrovichi (SZB, Domenico Castelli, 1777-1812, b. XXXVII, filza I, br. 41, 19. IX. 1787.).

10 Plemić Trogira Ivan Radoš jedan je od najistaknutijih vojnih zapovjednika u Dalmaciji u drugoj polovici XVII. stoljeća. Za vojne zasluge odlikovan je naslovom *conte* i uvršten među vitezove Svetoga Marka (*Cavalieri di San Marco*). Usp.: L. Čoralić – Maja Katušić, *Conte Veneto i Cavaliere di San Marco* – Ivan Radoš (o. 1616. – 1686.), *Povijesni prilozi*, god. 27, br. 35, Zagreb, 2008, str. 193-207.

11 DAZd, SZB, Francesco Lantana (1669-1687), b. I, br. 51, 23. IV. 1675.; SZB, Andrea Tori (1675-1708), b. IV, br. 27, 15. X. 1678.

12 Gašpar Tartalja sin je splitskoga plemića Jakova, također zapaženog sudionika protuturskih ratova u XVII. stoljeću. Ovdje se vjerojatno radi o elitnim konjaničkim postrojbama zvanim *Croati a cavallo*. Usporedi: L. Čoralić, Mletački kapetan XVII. stoljeća – splitski plemić Jakov Tartalja, *Mogućnosti*, god. XLI, br. 4-6, Split, 1994, str. 166-182.

13 DAZd, SZB, Andrea Tori (1675-1708), b. IV, br. 42, 23. IX., 1680.; SZB, Andrea Tori, b. I., fasc. 6, 14. V. 1683.

14 Paštrovčane u Zadru bilježimo u često spominjanim gradskim četvrtima (sv. Frane, sv. Nedjelje, sv. Marcele, sv. Mihovila, sv. Šimuna i sv. Katarine).

nekretnine koje spominju uglavnom su one naslijeđene u zavičaju. Nasuprot njima, kapetani i pukovnici u pravilu u Zadru raspolažu s vlastitim kućama; njihova je financijska moć znatno veća, a poslovni kontakti zahvaćaju širok spektar onodobnog zadarskog poslovnog okruženja.

Da su iseljeni Paštrovčani Zadar prihvaćali kao svoj novi dom, posvjedočuju nam podatci iz oporuka koji se odnose na članove njihovih obitelji, rodbine, prijatelja i znanaca. U njihovim se spisima bilježe – uz osobe istog ili podudarajućeg zavičajnog podrijetla – i brojni domicilni Zadranjci (od težaka i pučana do plemića), ali i useljenici iz raznih dijelova istočnojadranske obale. Paštrovčani su, nadalje, učestalo bili povezani i sa zadarskim crkvenim ustanovama (crkvama, samostanima, bratovštinama, hospitalima) i duhovnim osobama. Riječ je ponajprije o katoličkim crkvama, kao i o – od XVIII. stoljeća – pravoslavnoj crkvi sv. Ilije koja je koncem ranog novog vijeka postala važno mjesto objedinjavanja pravoslavnih useljenika. Ovdje je potrebno naglasiti da paštrovski useljenici nisu tada (sve do konca ranog novog vijeka) pravili razliku između Katoličke i Pravoslavne crkve te je – kao i za većinu drugih pravoslavnih useljenika – pripadnost kršćanskoj vjeri (nasuprot drastično izraženom otklonu prema islamu) bila presudni objedinjavajući okvir zajedništva.

Naposljetku, useljenici s područja Paštrovića bili su – unatoč visokom stupnju integracije u novu sredinu – i dalje intenzivno povezani sa zavičajem. U svojim se oporučnim legatima rado prisjećaju i obdaruju crkve i samostane u domovini, često spominju članove obitelji, rodbinu i znanca u rodnom kraju, a u novoj sredini brojne oblike komunikacije ostvaruju upravo sa iseljenicima iz zavičaja ili njemu bliskog geografskog područja (Boka, Budva, Bar, Crna Gora, Albanija).

Sve nam prethodne činjenice kazuju da su Paštrovčani u Zadru predstavljali zapaženu i za ono vrijeme vrlo tipičnu useljeničku skupinu. Iako nije riječ o brojnim useljenicima, kao niti o planskom odnosno sustavnom naseljavanju iz toga kraja, Paštrovčani su u Zadru, poput useljenika iz nekih drugih dijelova Mletačke Albanije ili Crne Gore, bili prepoznatljiva i društveno vrijedna mikrozajednica koja je – usprkos asimilaciji koja je nužno uslijedila nakon nekoliko pokoljenja – imala svoje mjesto u kontekstu multikulturalnog i multietničkog zadarskog ranonovovjekovnog miljea.

U drugome dijelu rada sustavno ću i kronološkim slijedom obraditi oporučne spise i druge dokumente koji se odnose na prisutnost i djelovanje paštrovskih useljenika u Zadar od XVI. stoljeća do u dvadesete godine XIX. stoljeća te za svaki od dokumenata iznijeti osnovne podatke iz njegova sadržaja.

Raščlamba dokumenata

Dokument kojime započinjemo ovu raščlambu oporuka je Kristine, supruge *ser* Lazara Paštrovića, trgovca-sitničara nastanjenog u Zadru (u četvrti zvanj *Paradiso*) i

datira u 1538. godinu.¹⁵ U sažetom iskazu posljednje volje oporučiteljica Kristina, za koju ne znamo pouzdano da li potječe iz Paštrovića ili je (što je vjerojatnije) domicilna stanovnica, za svoje posljednje počivalište odabire crkvu sv. Marije *platheus parua*. U spisu se – vezano uz supruga Lazara – bilježi samo njegov nećak Damjan (ostavlja mu dvadeset dukata), a glavnom nasljednicom sveukupne, ipak pretežno skromne imovine, imenuje sestru Lukreciju, suprugu Dominika Gastaldionea (ujedno i izvršitelja oporuke). Oporučiteljica je preminula nedugo potom te je oporučni spis službeno otvoren 7. VII. iste godine.

Iz 1593. godine potječe oporuka Magdalene, udovice Marketa Diodaga iz Paštrovića, stanovnice Zadra *in loco Pogliana in Calle de fauri*.¹⁶ Spis sadrži osnovne i vrlo tipizirane oporučne odredbe. Za mjesto svoga pokopa Magdalena odabire grobnicu u zadarskoj crkvi *Madonna della Piazzola*,¹⁷ *nella sepoltura oue giacono le osse delle quondam madre et figliola della detta testatrice*, a istoj se crkvi dariva skrletno sukno za izradbu odjeće-prekrivača, koji će se položiti preko tamošnjeg Gospina kipa. Za Gospin oltar u istoj crkvi oporučiteljica dariva i jedan ubrus, koji su svećenici rečene crkve dužni uporabiti na oltaru tijekom služenja misa zadušnica u spomen na darovateljicu. Magdalena je, nadalje, intenzivno bila povezana i sa zadarskim duhovnim osobama. Među izvršiteljima oporuke bilježi se zadarski kanonik Grgur Despot¹⁸ (uz zadarskoga težaka Petra Košćića), a fra Feliceu – predstojniku samostana franjevac trećoredaca sv. Ivana,¹⁹ dariva razne tkanine uz uvjet da dotični redovnik moli za spas njezine duše. Fra Felice obvezan je također sudjelovati u prodaji brojnih pokretnina koje se nalaze u vlasništvu oporučiteljice (odjeća, nakit) te se pobrinuti da se od stečenih prihoda služe gregorijanske mise. Na kraju, iz nečitkog završetka oporuke, saznajemo da se glavnim nasljednikom imenuje Stjepan (unuk ili nećak oporučiteljice).

Godine 1602. Magdalena je dala načiniti svoj drugi oporučni spis u kojemu se navodi kao udovica paštrovskog iseljenika Rade (*Rado Pastrouichio*).²⁰ Mjesto pokopa je i u drugom spisu istovjetno (crkva *Madonna della Piazzola*), ali su izostavljeni

15 DAZd, SZB, Pietro da Bassano (1531-1570), b. II, br. 35, 29. VI. 1538.

16 DAZd, SZB, Francesco Primizio (1590-1608), b. VI, br. 20, 18. X. 1593.

17 Riječ je o nekadašnjoj crkvi sv. Petar Stari (*chiesa S. Pietro vecchio detta della Piazzola*), koja je svoje drugo ime dobila prema smještaju ispred malog trga u blizini crkve sv. Antuna Opata. U kasnijim stoljećima se za crkvu ustaljuje titular sv. Marcele. Usporedi: Carlo Federico Bianchi, *Zara cristiana*, sv. I, Zara, 1877, str. 380-382, 494-495; Vittaliano Brunelli, *Storia della citt. di Zara dei tempi più remoti sino al MDCCCXV compilata sulle fonti (I)*, Trieste, 1974², str. 239.

18 Grgur Despot (Despotović) spominje se u više navrata (od 1570. do 1594.) u matičnim knjigama župe sv. Stošije. Usporedi: Roman Jelić, *Popis imena svećenika, redovnika i redovnica u crkvenim maticama Sv. Stošije u Zadru (1569-1706)*, Zadar, 1990, str. 9.

19 Samostan zadarskih franjevaca trećoredaca bio je ustrojen uz staru crkvicu sv. Ivana Krstitelja *in maceris*. Usporedi detaljnije: C. F. Bianchi, *Zara cristiana*, sv. I, str. 407-412.

20 DAZd, SZB, Francesco Primizio (1590-1608), b. VI, br. 21, 2. VIII. 1602. Po broju koji slijedi odmah nakon prethodno napisane oporuke, kao i po sadržaju dijela oporučnih navoda razvidno je kako je riječ o istoj oporučiteljici. Međutim, imena njezinih pokojnih supruga (Marketo Diodaga

dotadni legati kojima se rečena crkve obdaruje. Promijenjeni su i izvršitelji oporuke – ovoga puta su to zadarski plemić Petar Benja (*Begna*) i građanin Marko Rosetti. Naposljetku, glavnom nasljednicom Magdalena imenuje svoju imenjakinju i nećakinju, suprugu krojača Ludovika iz Ravenne.

Magdalena je preminula šest godina kasnije te je spis službeno otvoren 19. III. 1608. na zahtjev Gašpara, sina sada već pokojnoga krojača Ludovika. Zanimljivo je naposljetku spomenuti da se kao svjedoci pri sastavljanju druge oporuke te pri činu njezina otvaranja, bilježe iseljenici s područja nekadašnje Mletačke Albanije (sada osmanlijskih stečevina) – krojač Ivan Gamba iz Ulcinja i Nikola, sin Dimitrija iz Skadra.

U još jednom spisu iz XVII. stoljeća oporučiteljica je supruga već preminulog paštrovskog iseljenika. Riječ je o oporuci Mare, udovice pokojnoga Marka Paštrovića, za kojega se dodatno navodi da je i *de Cattaro*.²¹ Izvršitelj njezinih oporučnih odredbi je kapetan Vule Kasijunković (vjerojatno podrijetlom iz Crne Gore), a mjesto njezina pokopa zadarska je crkva sv. Marcele odnosno *Madonna della Piazzola*. Mare je osoba skromnih imovnih mogućnosti te stoga njezin iskaz posljednje volje ne bilježi legatate niti članovima obitelji, niti crkvenim ustanovama, već se sve ono čime raspolaže dariva za služenje misa zadušnica. Oporuka je otvorena 18. XI. iste godine te nam taj podatak govori da je Mare, udovica paštrovskog useljenika, preminula nepunih sedam dana poslije sastavljanja svoje oporuke.

Kristina, Magdalena i Mare osobe su za koje možemo s većom vjerojatnošću pretpostaviti da su zavičajem iz Zadra ili zadarske okolice. Iz njihovih oporuka ne doznajemo mnogo o Paštrovčanima i paštrovskom zavičaju njihovih supruga. Razvidno je, međutim, da je riječ o osobama skromnijih imovnih mogućnosti, kakvima je, uostalom, pripadao i veći broj useljenika u onodobni Zadar.

U sljedećim oporukama, kojima je težište na XVII. stoljeću, glavni protagonisti su Paštrovčani, mahom vojnici i časnici u mletačkoj službi. Raščlamba njihovih spisa otkriva nam brojne pojedinosti iz njihova života u Zadru, posebice iskazane kroz društveno svakodnevlje i komunikaciju sa sunarodnjacima i domaćim žiteljstvom.

Iz vremena Kandijskog rata (1662. god.) datira oporuka kapetana Marka Paštrovića zvanog Ptica (*Ptizza*).²² Iako opsegom nevelika, ova oporuka svjedoči o brojnim vojničkim vezama paštrovskog kapetana. Zapažena je Markova uska povezanost s crkvom sv. Frane, vrlo popularnom i – uz crkvu sv. Šimuna – često spominjanom u oporukama vojnika i časnika nastanjenih u Zadru. Grobnica u franjevačkoj crkvi bit će Markovo posljednje počivalište, a ondje će se odmah po njegovoj smrti održati 12 misa. Fratrima dariva i 25 lira *accìò preghino il Signor Iddio per l'anima sua*.

i Rade) previše su različita da bi mogli pretpostaviti da je riječ o istom paštrovskom iseljeniku kojemu je bilježnik na različite načine napisao imena.

21 Vjerojatno je riječ o paštrovskom iseljeniku koji se prvotno nastanio u Kotoru, a potom iselio u Zadar. Usp.: DAZd, SZB, Francesco Lantana (1669-1687), b. I, br. 35, 11. XI. 1673.

22 DAZd, SZB, Francesco Sorini (1656-1677), b. II, br. 54, 26. II. 1662.

Nabožnim i karitativnim ustanovama grada Zadra (*luochi pii*)²³ ostavlja po polovicu reala, uz napomenu da se sredstva za mise i *luochi pii* namaknu od potraživanja plaće koju mu je mletačka država dužna za njegovo službovanje na dalmatinskom ratištu u vrijeme djelovanja generalnog providura Leonarda Foscola. Marko bilježi i više novčanih poslovanja, realiziranih gotovo isključivo sa časnicima (kap. Matija Brajčić, kap. Cesare Casanova, kap. Nikola Modro, kap. Ivan Dupina), a izrijekom navodi kako je 1651. kreditirao Luku iz Paštovića (s četrdeset reala). U završnom dijelu oporuke bilježi suprugu Nikoletu (dariva joj 200 dukata te sav nakit i tkanine), dočim glavnim nasljednicima preostale imovine imenuje sinove Stipu, Nikolu i Andriju (nasljeđuju njegovu imovinu u Zadru i Paštovićima). Izvršiteljem svih navedenih odredbi Marko imenuje uglednog zadarskog plemića Jerolima Soppe. Nekoliko dana nakon sastavljanja oporuke paštrovski je kapetan preminuo te je na zahtjev supruge Nikolette spis otvoren 4. III. Prisutni tome činu bili su zastavnik Nikola iz Pobora te albanski guvernadur Candi Lachi.

Spomenuto je da su Paštrovčani zabilježeni u različitim vojnim rodovima i postrojbama. Tako su u razmaku od nešto više od tri godine načinjene oporuke dvojice paštrovskih zastavnika (*alfiere*), jednim dijelom podudarajuće u svojem sadržaju. U prvom primjeru riječ je o Franji iz Paštovića, zastavniku u pješačkoj postrojbi Ivana Radoša,²⁴ a u drugoj je oporučitelj Stjepan Paštović, nositelj istoga čina na fusti kojom zapovijeda njegov šogor Krsto Paštović.²⁵ Oba su oporučitelja bila povezana s bratovštinom hrvatskih i albanskih vojnika koja je sjedište imala na oltaru sv. Jeronima u crkvi sv. Šimuna²⁶ te će ondje – *nella sepultura della nazione* – počivati njihovi zemni ostatci. Obojica paštrovskih zastavnika darivaju prethodno spomenute četiri zadarske nabožno-karitativne ustanove: Franjo s osam lira, a Stjepan s pola reala po svakoj ustanovi. Izrijekom određuju da se nakon njihove smrti služe zadušnice. Za Franju i njegovu suprugu Katarinu služiti će se trideset odnosno deset misa, dočim Stjepan »naručuje« pedeset misa za svoju dušu, a trideset za spas duša u čistilištu.

Vojne osobe spominju se kao izvršitelji oporuka obojice paštrovskih zastavnika. Osobe najvećeg povjerenja Franje su kavaljer Vicko Benaglio i njegov sin Jakov, a istu dužnost Stjepan povjerava zadarskom conteu Juliju Benji i šogoru (ujedno i

23 Riječ je o darovnicama za oltar Presvetoga Sakramenta (*Altare del Santissimo Sacramento del Domo di Zara*), za gradnju odnosno uređenje crkve sv. Šimuna (*fabricha Glorioso Corpo di San Simeone*), za lazaret kužnih bolesnika (*Lazzaretto delli pestiferi*) i za zadarsku javnu zalagaonicu (*Monte di Pietà*). Darivanje spomenutih ustanova uobičajeno je u oporukama zadarskih građana u ranom novom vijeku.

24 DAZd, SZB, Francesco Lantana (1669-1687), b. I, br. 51, 23. IV. 1675.

25 DAZd, SZB, Andrea Tori (1675-1708), b. IV, br. 27, 15. X., 1678.

26 Podrobnije o hrvatskoj i albanskoj vojničkoj bratovštini sv. Jeronima (osnovanoj 1675. godine) usporedi: L. Čoralić – Nedjeljka Balić Nižić, Iz hrvatske vojne povijesti – *Croati a cavallo i Soldati Albanesi*, njihova bratovština i gradivo o njezinu djelovanju od 1675. godine do sredine XVIII. stoljeća, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU u Zagrebu*, sv. 24, Zagreb, 2006, str. 71-130.

svome zapovjedniku) Krsti Paštroviću. Obojica oporučitelja darivaju najbliže članove obitelji. U Franjinov se oporuci izrijekom bilježi kći Lucijeta kojoj se legatom ostavlja nešto zlatnog nakita, a glavnim su nasljednicima imenovani Franjini sinovi Antun i Petar, također vojnici u postrojbi u sklopu koje je djelovao i njihov otac. U primjeru Stjepana Paštrovića bilježe se legati upućeni majci (dio posteljine) i bratu (jedna crvena košulja i sablja), a glavnom se nasljednicom imenuje supruga Nikoleta Zuzza (moguće podrijetlom Albanaka). Za Stjepana iz Paštrovića ne posjedujemo podatak o otvaranju oporuke odnosno o datumu smrti, dočim je Franjina oporuka službeno otvorena 26. IV. iste godine, što nam kazuje da je oporučitelj živio samo nekoliko dana nakon sastavljanja svog posljednjeg iskaza.

U sljedećih nekoliko godina (koje se poklapaju s vremenom najgušće prisutnosti Paštrovčana u Zadru) bilježimo još nekoliko oporuka paštrovskih vojnika. Iz godine 1680. potječe spis Nikole Paštrovića, konjanika u četi Gašpara Tartalje.²⁷ U također vojnički sročenoj i navodima nepretencioznoj oporuci Nikola za svoje grobno mjesto odabire crkvu sv. Frane, točnije grobnicu bratovštine Gospe od Karmena *nella qual Confraterna lui è decritto*.²⁸ Bratovštini namjenjuje (u svrhu služenja misa) prihode koji će se namaknuti prodajom njegova konja (*fornito, però senza li armi*), a dodatne mise moći će se obaviti i nakon što mu država podmiri zaostale plaće. Na osnovu legata opažamo da Nikola tijekom života u Zadru nije imao razvijene kontakte s domaćim, civilnim stanovništvom, a razvidno je da tijekom života nije zasnovao obitelj. Izvršitelj oporuke njegov je rođak (*germano*) i imenjак Nikola, također vojnik u Tartaljinov postrojbi. Nikoli, kao i rođakinji Antoniji (nastanjenoj u Padovi) dariva dio svojih pokretnina (posteljina, odjeća i sl.), a Nikola je imenovan i glavnim nasljednikom zadarskoga dijela oporučiteljeve imovine, uz uvjet da je proda te *del ritratto debba farli dire tanto bene per l'anima sua*.

Zanimljiv je navod koji se odnosi na Nikolin zavičaj. Paštrovski konjanik, vjerojatno pripadnik »hrvatske konjice«, određuje da se sva njegova imovina kojom raspoláže u Paštrovićima preda njegovu djedu po majčinoj strani. Nakon djedove smrti ista će imovina pripasti manastiru sv. Nikole u Praskvici²⁹ *con obbligo di farli*

27 DAZd, SZB, Andrea Tori (1675-1708), b. IV, br. 42, 23. IX. 1680.

28 Bratovština Gospe od Karmena (*Madonna del Carmine*), osnovana je 1615. godine, a pravila su joj potvrđena 1674. godine. Ukinuta je 1808. godine, ali se pobožnost i dalje održala. Usporedi: C. F. Bianchi, *Zara cristiana*, sv. I, str. 490-491; Vladislav Cvitanović, Bratovštine grada Zadra, u: *Zadar – zbornik*, Zagreb, 1964, str. 467.

29 Najpoznatiji paštrovski samostan Praskvica podignut je iznad Svetoga Stefana. Iako srpski povjesničari navode kako je samostan osnovan 1050. godine kao zadužbina raške vladarske dinastije Nemanjića, taj se dokument ne može smatrati pouzdanim te se smatra da je riječ o mnogo kasnije nastaloj krivotvorini. Samostan se u izvorima prvi puta spominje 1307. godine kao podružnica benediktinskog samostana Bogorodice Ratačke. Benediktincima je raška kraljica Jelena, supruga kralja Uroša I., dodijelila brojne zemljišne posjede i crkve u Paštrovićima, a tu je darovnicu potvrdio njen sin, raški kralj Milutin 1307. godine. Jelena je vjerojatno dala sagraditi i središnju crkvu samostanskog kompleksa posvećenu sv. Trojstvu. Drugu samostansku crkvu, posvećenu sv. Nikoli, podigao je 1413. godine zetski vlastelin Balša III. Samostan je u vrijeme osmanlijskih pro-

celebrare una messa al mese in perpetuo per l'anima di lui testatore, e de suoi morti. Taj nam podatak, u kontekstu iščitavanja drugih oporučnih legata Nikole iz Paštrovića, otkriva da je riječ o vojniku pravoslavne vjere. Kako je, međutim, prethodno rečeno, pravoslavni useljenici u Zadru prilagođavali su se novoj sredini i stoga bili vrlo intenzivno povezani s tamošnjim katoličkim vjerskim ustanovama. Takva je pojava osobito česta tijekom XVII. stoljeća, kada je crkvena unija imala solidnih, iako u konačnici tek privremenih uspjeha na širem području Crne Gore. Oporučni navodi vojnika Nikole rječit su primjer koji tome govori u prilog.

Nikola iz Paštrovića preminuo je, kako se čini (u dokumentu je pogrešno naveden 17. IX. 1680. – datum prije pisanja oporuke), vrlo brzo nakon sastavljanja oporučnog spisa. Dokument je otvoren na zahtjev izvršitelja i glavnog nasljednika zadarskoga dijela imovine – oporučiteljeva imenjaka Nikole iz Paštrovića.

Iz početne godine Morejskoga rata (1684.) datira oporuka konjaničkog vojnika Luke Biljakovića iz Paštrovića (Sveti Stefan),³⁰ djelatnog u četi Albanca Franje Krute, zaslužnog zapovjednika elitne postrojbe *Croati a cavallo*.³¹ Riječ je o opsegom sažetom dokumentu koji sadrži tek osnovne oporučne navode. Izvršitelj oporuke Paštrovčana Biljakovića je *prete Cupizza del ordine de S. Zuanne*, a kada je riječ o legatima crkvenim ustanovama dva se cekina darivaju zadarskoj crkvi Gospe od Zdravlja, dočim se pet cekina namjenjuju oltaru sv. Antuna Padovanskog u istoi- menoj crkvi u Padovi. Od članova obitelji Luka spominje samo rođake (*germani*) – sinove Nikole Jurjeva Biljakovića – te im dariva svu svoju imovinu koju posjeduje u zavičaju. Naposljetku, sva neraspodijeljena dobra Luka namjenjuje za prodaju na javnoj dražbi te polovicu prihoda ostavlja *per l'anima mia*, a ostatak *per l'anime del Purgatorio*.

Sadržajem i opsegom nešto je detaljnija oporuka koju potpisuje narednik (*sargente*) Marko Paštrović, pripadnik della *Compagnia del Kaulier Marinouich d'oltramarini*.³² Oporuka datira u posljednju godinu Morejskog rata (1699.), a na-

---

dora i osvajanja paštrovskog zaleda napušten od strane katoličkih redovnika te je neko vrijeme bio izvan bilo kakve vjerske funkcije. U XVII. stoljeću naseljavaju ga pravoslavni monasi, pregrađuju i ukrašavaju u pravoslavnom arhitektonskom i slikarskom slogu. Ipak, ni oni ne prekidaju veze s katoličkom crkvom te je krajem XVII. stoljeća Praskvica značajno sjedište za pokušaje širenja crkvene unije. Pritiskom službene pravoslavne crkve iz Srbije i Crne Gore taj je pokušaj spriječen u samom začetku, a samostan čvrsto vezan za pravoslavne samostane u Srbiji, ali i Rusiji, odakle je od 1798. godine dobivao stalnu godišnju novčanu potporu. O nekadašnjim tragovima katoličke prisutnosti u Praskvici danas nije ostalo gotovo nikakvih svjedočanstava te se u srpskoj historio- grafiji redovito navodi njegovo isključivo pravoslavno vjersko obilježje. Usporedi: Petar Šerović, *Manastir Praskvica*, Kotor, 1935; Isti, Povelja o osnivanju manastira sv. Nikole u Praskvici, *Istorijski časopis*, god. V/1954-1955, Beograd, 1955, str. 323-332.

30 DAZd, SZB, Nicolò Lomazzi (1678-1706), b. VI, br. 14, 1. X. 1684.

31 O vojničkim podvizima Franje Krute usporedi: L. Čoralić, Albanska obitelj Kruta i neki njezini zaslužni pojedinci – prilog poznavanju istočnojadranskih komunikacija u ranom novovjekovlju, *Historijski zbornik*, god. LXII, br. 2, Zagreb, 2009, str. 384-385.

32 DAZd, SZB, Antonio Itcovich (1698-1715), b. III., br. 3., 8. III. 1699.

pisana je u kući kapetana i contea Jurja Salamonija,³³ u kojoj je oporučitelj kao bolesnik proveo posljednje dane. Slično nekim prethodno spomenutim Paštrovčanima, i narednik Marko kroz svoje oporučne navode iskazuje privrženost i prema katoličkim i prema pravoslavnim crkvenim ustanovama. Mjesto njegova pokopa grobnica je vojničke bratovštine sv. Jeronima u crkvi sv. Šimuna, gdje će se – odmah nakon smrti – za spas oporučiteljeve duše održati trideset misa. Oporučitelj, nadalje, određuje da se po dvadeset misa slavi u crkvama sv. Dominika, sv. Krševana i u Gospi od Zdravlja, a dodatno namjenjuje dvadeset lira svećeniku Sebastijanu Gericeo³⁴ (*curato del Domo*), *perche mi celebri, et feci celebrare tante messe subito per l'anima mia*. Od zadarskih bratimskih udruga paštrovski časnik izrijeком spominje *Scolla della Grotta di San Francesco*³⁵ kojoj daruje 12 malih lira, ali uz uvjet da ga bratovština prihvati za punopravnog člana i nazoči njegovom posljednjem ispraćaju.

Marko Paštrović se potanko osvrće na nekretnine koje posjeduje u zavičaju. Izrijeком navodi kako se u njegovu vlasništvu nalaze tri kuće (iako su u međuvremenu porušene od strane Osmanlija) i posjed između Budve i Bara. Ostavlja ih manastiru sv. Nikole kraj Budve³⁶ *e con obbligo ad essi Callogeri di celebrare messe dieci all'anno per l'anima mia, e de miei antenati in perpetuo*.

Poput drugih paštrovskih useljenika, ponajprije onih koji su u Zadru boravili već niz godina, i Marko je u svakodnevnom životu bio povezan s tamošnjim uglednim osobama. Tako je – uz Jurja Salamonija (Solimana) – izvršiteljem Markove oporuke imenovan ugledni zadarski kanonik, jezikoslovac i leksikograf Ivan Tanzlinger Zanotti (1651.-1732.).³⁷ Paštrovski časnik Tanzlingeru daruje i deset srebrenih dukata, uz uvjet da se brine za oporučiteljevu suprugu Paulinu – ujedno i glavnu nasljednicu Markove imovine. Nakon Paulinine smrti sva preostala imovina pripast će upravo

33 Vjerojatno je riječ o prezimenu Soliman (Solimani). Iz budvanske plemićke obitelji Soliman potječe više istaknutih časnika u mletačkoj vojnoj službi. Godine 1589. čast kavaljera Svetoga Marka stekao je Ivan, a 1621. godine njegov sin Nikola (kapetan konjice u mletačkim ratovima u Furlaniji). Ovdje se vjerojatno radi o Jurju Solimanu, zapaženom mletačkom časniku u Morejskom ratu. O kavaljerima iz obitelji Soliman usporedi: L. Čoralić, Budvani – Vitezovi Svetoga Marka, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, sv. XLVI, Zagreb-Dubrovnik, 2008, str. 351-353, 356.

34 Sebastijan Gericeo (Gericei) spominje se kao župnik crkve sv. Šimuna te koncem XVII. i početkom XVIII. stoljeća kao župnik katedralne crkve. Usporedi: R. Jelić, *Popis imena svećenika*, str. 12.

35 Riječ je o bratovštini Dobre smrti (*buona morte*) osnovanoj 1641. godine u sklopu samostana i crkve sv. Franje od Pećine (*della Grotta*), nedaleko od današnjeg franjevačkog samostana. Svrha djelovanja bratovštine bila je pomaganje osuđenima na smrt (pratnja prilikom smaknuća) i molitva za njihove duše. Ukinuta je 1808. godine. Usporedi: C. F. Bianchi, *Zara cristiana*, sv. I, str. 491-492; V. Cvitanović, *Bratovštine grada Zadra*, str. 467.

36 Prema podacima iz izvora manastir se nalazio kraj utvrde Đurđevac (*Gliuglieuaz*). Usporedi i: Olga Zirojević, *Crkve i manastiri na području Pečke patrijaršije do 1683. godine*, Beograd, 1984, str. 103.

37 O Tanzlingeru Zanottiju vidi: L. Čoralić, Prilozi za poznavanje života zadarskog književnika Ivana Tanzlingera Zanottija (1651-1732), *Croatica christiana periodica*, god. XVII, br. 32, Zagreb, 1993, str. 165-181. i ondje naveden opsežan popis literature.

Tanzlingeru, *con obbligo di assistere la sudetta mia consorte, et farle sepultura con un positiuo esequio, et godere il residuo in tutto, et per tutto raccomandandogli l'anima mia, et della sudetta Donna Paulina mia consorte*. Oporuka Marka Paštrovića otvorena je nedugo nakon njezina pisanja, dana 11. III. 1699., na zahtjev glavne nasljednice, supruge Pauline.

U Markovoj oporuci izrijekom nije zabilježeno je li u braku s Paulinom imao potomstvo. Ipak, godine 1724. bilježimo oporučni spis Franjice (*Francesca*) pokojnoga Marka Paštrovića, supruge potkapetana (*capitan tenente*) Marka iz Bara.³⁸ Iako ne možemo biti sasvim sigurni, sa velikom vjerojatnošću možemo pretpostaviti da je Franjica kći prethodno spomenutog narednika Marka Paštrovića. Oporučni spis nije velik i sadrži osnovne, uobičajene oporučne navode. Prva odredba odnosi se na određivanje posljednjega počivališta – riječ je o crkvi sv. Šimuna u Zadru, odnosno o kapeli (oltaru) Blažene Djevice Marije od Bezgrešnog začeca (*Beata Vergine della Concezione*),³⁹ gdje – kako se izrijekom navodi – počiva i njezin pokojni otac. Izvršiteljem svoje posljednje volje Franjica imenuje zasigurno najznamenitiju osobu tadašnje zadarske (ali i bokeljske i barske) crkvene povijesti – nadbiskupa Vicka Zmajevića, prema kojem su, nesumnjivo, useljenici s područja Mletačke Albanije imali posebno privržen odnos.

U nastavku oporučnih navoda Franjica se obraća najbližim članovima svoje obitelji: suprugu Marku poklanja jedan zlatni prsten optočen *con pietra verde in mezzo*, a prstenom *con pietre bianche legate in argento* obdaren je njezin sin Jerolim. Kćerima Heleni i Božici dariva po pet dukata, dočim glavnim nasljednicama svih svojih preostalih dobara (uključivo 1000 dukata miraza, kuću u Zadru i drugo) oporučiteljica imenuje kćeri Vicku, Antoniju i Perinu. Svakoj od njih pripada jednak udio u pokretnoj i nepokretnoj imovini, a zauzvrat su obvezne dati služiti šest misa *in perpetuo* za spas duše pokojne oporučiteljice, kao i za spas duše Stane *Gospichia*, zadarske građanke od koje je Franjica prethodno (darovnicom) stekla neku građevinu (*muracca*). Oporuka je načinjena u kući zadarskog sudca i egzaminatora Franje Antuna Fanfogne, a u prisutnosti svjedoka Marka Antuna Milina i svećenika Ivana Krstitelja Gaenija.

Iz 1730. godine potječe druga Franjičina oporuka u kojoj se, u odnosu na prethodni spis, neke odredbe i legati mijenjaju.⁴⁰ Istovjetni su dijelovi koji se odnose na grobnicu i posljednji ispraćaj oporučiteljice – za posljednje je počivalište određen, kao i u oporuci iz 1724. godine, oltar Blažene Djevice Marije od Bezgrešnog Začeca u crkvi sv. Šimuna. Izvršitelj oporučnih odredbi ponovno je nadbiskup Vicko

38 DAZd, SZB, Antonio Guerrini (1722-1748), b. IV, br. 15, 2. IV. 1724. Usporedi i: L. Čoralić, Mletački časnici, svećenici, građani – tragom Barana u Zadru (XVII.-XVIII. stoljeće), str. 169-170.

39 O oltaru Blažene Djevice Marije od Bezgrešnog začeca u crkvi sv. Šimuna usporedi: C. F. Bianchi, *Zara cristiana*, sv. I, str. 342-343. Istoimenu bratovštinu bilježi i V. Cvitanović, Bratovštine grada Zadra, str. 467.

40 DAZd, SZB, Antonio Guerrini (1722-1748), b. IV, br. 81 (6. IV. 1730.).

Zmajević, a također – kao i 1724. godine – oporučiteljica ne podjeljuje legat za zadarske nabožno-karitativne ustanove i za oslobođenje zarobljenika iz osmanlijskoga ropstva. Iako je suprug Marko Baranin u trenutku pisanja druge oporuke još živ, njemu se ovoga puta ne namjenjuje legat. Sinu Jerolimu, sada zastavniku u mletačkoj vojnoj službi, dariva pet dukata, a kćerima (za koje izrijekom navodi da su udane) Heleni i Perini poklanja svakoj po šest dukata. Vrijednošću manji legat iz svoje pokretne imovine Franjica namjenjuje zadarskoj građanki Jakovici (jednu košulju) *in segno di carità*. Naposljetku, svu preostalu svoju imovinu oporučiteljica ostavlja (jednakim udjelom u nasljedstvo) još neudanim kćerima Vicki i Antoniji. Imovina će im pripasti u trenutku njihove udaje, a ukoliko jedna od sestara premine ranije, njezin dio ostavštine utrošit će se za mise zadušnice u spomen na Franjicu i njezina supruga Marka. Oporuka je učinjena u kući oporučiteljice, smještene u *Calle del Paradiso*, u prisutnosti bilježnika Guerrinija te dvojice svjedoka (kapetan Antun Carnaruti i Sebastijan Fontana).

Na osnovu podataka iz oporučnih spisa nije nam poznata godina Franjičine smrti, kao ni smrti njezina supruga Marka Baranina. Iako su u braku imali brojno potomstvo, te iako je Franjica svojom drugom oporukom nasljednicima imenovala dvije svoje kćeri, zahtjev za otvaranje oporuke nije zabilježen. Stoga je ona otvorena mnogo godina kasnije, tek 1804. godine (7. lipnja), u vrijeme kada je u Zadru opstojala austrijska uprava. Oporuka je vjerojatno otvorena po službenoj dužnosti, a nazočni tom činu bili su javni bilježnik Zadra Domenico Castelli te – kao svjedoci – Bonaventura Benvenuti i Ivan Nutrizio iz Trogira.⁴¹

***

Prethodno raščlanjeni dokumenti oporuke su iz XVII. stoljeća, razdoblja tijekom kojega prisutnost i djelovanje paštrovskih useljenika (ponajprije časnika i vojnika) u Zadru su najintenzivniji. U istome stoljeću paštrovski su useljenici zabilježeni i u oporukama drugih stanovnika grada, kao i u nekim dokumentima nešto drugačijega obilježja. Iako o tim useljenicima nemamo detaljnijih podataka (nije nam poznato je li riječ o privremenim ili trajnijim useljenicima; ponekad nije razvidna njihova profesionalna i društvena aktivnost) vrijedi ih spomenuti kao dodatno saznanje o problematici koja je tema ovoga rada.

Tako se 1626. godine bilježi poslovanje dvojice Paštrovčana u svezi njihova posjeda u zavičaju. Riječ je o Marku Vučijeviću, vojniku rodom iz Paštrovića, koji daruje sunarodnjaku Nikoli Nikoziću, stanovniku Zadra, jedan svoj pašnjak u Paštrovićima.⁴² Godinu dana poslije oporuku je sastavio konjanički vojnik Ivan iz Maina (*Zu-
anne Mabina*), pripadnik postrojbe kojom je zapovijedao kapetan Andrija Renessi.

41 L. Čoralčić, Mletački časnici, svećenici, građani – tragom Barana u Zadru (XVII.-XVIII. stoljeće), str. 170-171.

42 DAZd, Zuanne Braicich (1621-1645), b. II, fasc. 22, fol. 47'-48' (16. XII. 1626.).

Navodeći niz svojih novčanih potraživanja (ponajprije od Bokelja, Grbljana i dr.), Mainjanin izrijeком spominje i Luku iz Paštrovića zvanog Tarnovac, koji mu je dužan osam lira i četiri solida te kod kojega se u privremenom posjedu nalazi jedan Ivanov manji nož (*una coltella piccola*).⁴³

Godine 1651. u Zadru se bilježi Marko Medin, odvjetak već spomenute ugledne paštrowske plemenite obitelji. Vlasnik je zemljišne čestice u zadarskoj okolici (Babindub), a ovom prigodom kupuje od stanovnice Zadra Lucije Belglava (rođenjem iz Budve) oranicu i kamenu kuću na istoj lokaciji za cijenu od 2400 lira.⁴⁴ Dva se Paštrovčana bilježe u oporuci kapetana Stjepana Vuladila (Vuladilić) iz Šestana (područje u barskom zaleđu, tada pod osmanlijskom vlašću).⁴⁵ U prvom navodu riječ je o dugovanju koje šestanski oporučitelj ima prema Nikši (*Nixa*) iz Paštrovića (dug iznosi tri reala), a u drugom slučaju riječ je potvrdi punomoći (prokure) koju je Stjepan prethodno dao kapetanu Andriji Paštroviću. Tom punomoći Andrija stječe ovlasti da naplati oporučiteljeva potraživanja u Budvi i Paštrovićima te sve stečene prihode isplati Stjepanovoj supruzi Stojki (*Stoica*).

Niz je kupoprodajnih ugovora iz sedamdesetih i osamdesetih godina XVII. stoljeća u kojima se spominju Paštrovčani nastanjeni u Zadru. Tako 1674. braća Nikola i Andrija, sinovi Ivana Mazetunovića iz Paštrovića, daruju sunarodnjaku i kapetanu Marku Nastapodiću jedan pašnjak u Paštrovićima, smješten na lokaciji zvanom Dobridol.⁴⁶ I u sljedećem dokumentu Paštrovčani nastanjeni u Zadru međusobno posluju zemljišnim česticama koje su smještene u njihovu zavičaju. Riječ je o ugovoru iz 1678. godine u kojem Marko Marković iz Paštrovića prodaje Nikoli Ljubiši jedan vinograd u Paštrovićima za cijenu od 52 lire.⁴⁷ Paštrovčani su poslovali i sa stanovnicima Zadra. Godine 1680. Krsto Paštrović prodaje zadarskom građaninu Jerolimu Vitanoviću četiri gonjaja krčevine u blizini prigradске crkve Gospe maslinske (*Madonna dell'Olive*) za cijenu od 240 lira. Iz 1683. bilježimo (istoga dana) dva ugovora koja se odnose na Jurja iz Paštrovića, vojnika u četi Tripuna iz Risna. U prvom kupoprodajnom ugovoru zadarski varošanin Nikola Goić prodaje Jurju jedan gonjaj krčevine smještene u Preku na otoku Ugljanu (na lokalitetu zvanom Punta). Teren je u vlasništvu zadarskoga Kaptola (obveza podavanja iznosi četvrtinu od uroda maslina), a cijena je osamdeset lira. Istoga dana Juraj kupuje od Justine, udovice *Todoro da Bulgaro*, 1,5 gonjaja krčevine na istoj lokaciji u Preku (vlasnik terena je zadarska plemićka obitelj Nassi) za cijenu od 55 lira.⁴⁸

43 DAZd, Zuanne Braicich (1621-1645), b. XII, br. 177 (24. VIII. 1627.).

44 Zanimljivo je spomenuti da se u granicama posjeda nalazi još jedan odvjetak obitelji Medin (Andrija), ali nam njegova rodbinska veza s Markom nije iz ovoga dokumenta razvidna.

45 Šestani (*Sestana*) se u dokumentu definiraju kao *Paese dell'Albania* (DAZd, SZB, Francesco Sorini, 1656-1677, b. II, br. 56, 23. VIII. 1662.).

46 DAZd, SZB, Francesco Lantana (1669-1687), b. I, fasc. 2, 29. XII. 1674.

47 DAZd, SZB, Andrea Tori (1675-1708), b. I, fasc. 1, 23. XII. 1678.

48 DAZd, SZB, Andrea Tori (1675-1708), b. I, fasc. 6, 14. V. 1683.

Pukovnik Juraj Medin, jedan od najistaknutijih odvjetaka toga paštrovskog roda u drugoj polovici XVII. stoljeća, zabilježen je u oporučnom spisu bojnika (*maggiore*) Jurja iz Bara, jednog od najviših časnika u mletačkoj vojnoj službi zavičajem iz Mletačke Albanije.⁴⁹ U oporuci koja vrvi poznatim imenima dalmatinske, istarske i bokeljske vojne i društvene povijesti posljednjih desetljeća XVII. stoljeća, zapaženo mjesto pripada paštrovskom pukovniku Medinu. Spominjući kuću i posjed koji je državnom investiturom stekao u netom oslobođenom Herceg-Novom (*Castelnou*), Juraj Baranin ih namjenjuje conteu Jerolimu Zaro (rapskom plemiću, zapovjedniku Trogira početkom XVIII. stoljeća), uz uvjet da se obdarenik obveže *farmi celebrar messe uinti quatro in perpetuo*. Ukoliko Zaro ne prihvati tu ponudu novljansko imanje pripast će Jurju Medinu, a uz iste obveze koje je imao i Zaro. Naposljetku, u završnom dijelu oporuke barskoga bojnika kao svjedok je potpisan Vuko Medin (bez oznake eventualnog vojnog čina).⁵⁰

***

Tijekom XVIII. stoljeća, prestankom mletačko-turskih ratova u Dalmaciji, spomen Paštrovčana u Zadru naglo opada. Ipak, nekoliko primjera kojima raspoložemo za početak i kraj XVIII. stoljeća te za početak XIX. stoljeća, svjedoče o kontinuitetu i važnosti prisutnosti Paštrovčana (kao mikrouseljeničke zajednice) u glavnom gradu Dalmacije. Tako s početka XVIII. stoljeća datira oporuka Anastazije, kćeri pokojnoga kapetana Franje Brajkovića (*Braijcouich*) iz Paštrovića i udovice kapetana Franje Dragolovića (*Dragolouich*), zavičajem također vjerojatno s paštrovskog područja.⁵¹ Anastazija se u dokumentu navodi kao stanovnica Zadra, a njezin je dom kuća u vlasništvu Dominika Ferrarija, župnika crkve sv. Šimuna.⁵² Poput brojnih drugih paštrovskih useljenika, i Anastazija je bila blisko povezana s zadarskim crkvama te mjestom svog pokopa imenuje grobnicu bratovštine Gospe od Karmela u crkvi sv. Frane, u koju je upisana kao *consorella*. Župnika Ferrarija ovlašćuje da proda četrdeset braća raše (po dvije lire svaki brać tkanine) te od prihoda ovlasti jednu osobu koja će za spas oporučiteljčine duše hodočastiti u Asiz. Izvršitelji njezine posljednje volje su zadarski građanin i trgovac Pietro Rossi te Anastazijini nećaci iz Paštrovića – braća Marko i Stjepan Udovičić Kažanegra (*Vdouicich Casanegra*). Anastazija, za koju ne znamo sa sigurnošću koliko je godina provela u Zadru, i u novoj je sredini ostala blisko povezana s Paštrovčanima te je – razvidno je iz dijela oporučnih odredbi – s nekima od njih sklapala manje novčane poslove. Primjerice, zastavnik Ivan

49 DAZd, SZB, Nicolò Lomazzi (1678-1706), b. VI, br. 146, 2. VII. 1697.

50 L. Čoralić, Mletački časnici, svećenici, građani – tragom Barana u Zadru (XVII.-XVIII. stoljeće), str. 164.

51 DAZd, SZB, Antonio Itcovich (1698-1715), b. III, br. 49, 20. VII. 1706.

52 O župniku crkve sv. Šimuna Dominiku Ferrariju usporedi sažete podatke u: R. Jelić, *Popis imena svećenika*, str. 10-11.

iz Paštrovića (kojemu se ne navodi prezime) *della Compagnia Bolizza*, duguje joj jedan cekin, dočim je oporučiteljica dužna Marku Basinu iz Paštrovića 26 ili 27 lira i 107 libara biškota te Luki Čudinu (također Paštrovčanu) još tri cekina. Glavnim nasljednicima svoje imovine zadarska oporučiteljica paštrovskoga podrijetla imenuje Margaretu, suprugu kapetana Tome Jeličića, kao i njihovo sveukupno potomstvo. Pet godina nakon pisanja oporuke Anastazija Brajković Dragolović je preminula te je spis službeno otvoren 27. IV. 1711. na zahtjev spomenutog kapetana Tome Jeličića.

Završne paštrovske oporuke koje se razmatraju u ovom radu datiraju s kraja XVIII. stoljeća te iz prvih desetljeća XIX. stoljeća. Prva u kronološkom nizu potječe iz 1787. godine, a riječ je o iskazu posljednje volje kapetana Bože Tomičića iz Paštrovića, stanovnika zadarske četvrti sv. Marcela.⁵³ Iz sažetog sadržaja saznajemo da je jedan od oporučnih izvršitelja pukovnik Sava Đikanović iz crnogorske oblasti Crmnica, a glavna nasljednica imetka paštrovskoga kapetana njegova supruga Margareta Gautini. Božo Tomičić preminuo je nedugo potom te je spis otvoren u zadarskoj pravoslavnoj crkvi sv. Ilije na zahtjev supruge i glavne nasljednice Margarete.

Obitelj Medin ubrajala se, kako je to već naglašeno u prethodnim poglavljima, među najistaknutije paštrovske rodove, a važno je napomenuti da je jedan ogranak obitelji (odvjetci kojega se i bilježe u ovom prilogu) ostao vjeran Katoličkoj crkvi i nakon što je (kroz XVIII. stoljeće) pravoslavlje postalo dominantnom vjerom u Paštrovićima. Razvidno je da su neki odvjetci katoličke grane Medina tijekom XVIII. stoljeća učestalo prisutni u vojnom i društvenom životu Dalmacije, a za zasluge u ratovanju pod stijegom Svetoga Marka stekli su i mletački naslov *conte veneto*. Upravo je takav primjer Franjo Medin, kapetan oltramarinskih postrojbi, suprug Elizabete, kćeri pokojnoga hrvatskog kapetana Ivana Kolanovića.⁵⁴

Oporuka mletačkog kapetana Franje Medina potječe iz 1803. godine, u naslovu se izrijekom spominje njegov poblizi paštrovski zavičaj (Kaštel Lastva = Petrovac), kao i podatak da je oporučitelj »sada stanovnik ovoga grada«.⁵⁵ Na osnovu podataka iz oporuke doznajemo da je Franjo Medin bio jedan od najuglednijih i najimućnijih Paštrovčana u Zadru. Izvršitelji njegove oporuke bili su ugledni zadarski građanin Pietro Addobbati te plemić Juraj Benja Posedarski. Addobbatiju *a titolo del legato* namjenjuje *un paleso d'argento*, a conteu Benji Posedarskom dariva *un talisman con tre corpi di legno in oro*. Nećacima Stjepanu (sinu Franjine sestre) i Marku pokojnog Nikole ostavlja sva svoja dobra i posjede kojima raspolaže u Kaštel Lastvi. Supruga Elizabeta glavna je nasljednica nemale preostale Medinove imovine, a pripada joj – izrečeno kroz zasebne legatate – i Franjin posjed u Budvi koji se nalazi u suvlasništvu

53 DAZd, SZB, Domenico Castelli (1777-1812), b. XXXVII, filza 1, br. 41, 19. IX. 1787.

54 Raspolažemo sa oporukom *contesse* Elizabete Kolanović Medin, napisane u Zadru 21. I. 1796. Glavni nasljednik njezine sveukupne imovine upravo je *l'affettuosissimo marito mio Conte Francesco Medin senza alcuna restrizione*. Usporedi: DAZd, SZB, Antonio Ferrari (1774-1796), b. IV, br. 17.

55 DAZd, SZB, Giovanni Grisogono de Franceschi (1768-1824), b. XXIV, fasc. 4 (Testamenti chiusi), 31. III. 1803.

s oporučiteljevim rođacima i mletačkim časnicima Nikolom, Alviseom i Franjom. Elizabeti, nadalje, ostavlja i 110 dukata te iznos od 300 cekina koji se trenutno nalazi u posjedu plemićke obitelji Carceniga. Međutim, ukoliko se Elizabeta ponovno uda, njezin joj suprug namjenjuje samo miraz, dok preostala imovina prelazi u vlasništvo oporučiteljeva nećaka i mletačkog časnika (*tenente*) Luke Medina. Franjin nećak ujedno je i nasljednik sveukupne imovine nakon Elizabetine smrti, a ukoliko umre bez potomstva imovina prelazi u vlasništvo spomenutih nećaka Stjepana i Marka. Zanimljiva je odredba kojom se Franjo Medin obazire na potencijalne duhovne osobe iz vlastite obitelji. Naime, ukoliko netko od njegovih nasljednika (odnosno njihova potomstva) želi obnašati svećeničku službu (*stato religioso secolare*), Medin mu ostavlja na doživotno uživanje svoje dvije kuće u Zadru, smještene u četvrti sv. Nedjelje odnosno *in Coriera alla Calicella*. Nakon smrti toga svećenika iz obitelji Medin kuće ponovno prelaze u vlasništvo Franjinih nećaka Stjepana i Marka. U dokumentu kojime raspoložemo nije navedeno da je oporuka službeno otvorena te nam stoga nije poznat približan datum i mjesto smrti toga zapaženog paštrovskog časnika.

Završni dokument koji ću razmotriti u ovome radu datira već u doba druge austrijske uprave u Dalmaciji. Riječ je o oporuci Paštrovčana Krste Bogetića (*Cristoforo Bogetich*), za kojega se izričito kaže da je *più anni domiciliato in questa Commune*.⁵⁶ Bogetić oporučni spis sastavlja u poodmaklim godinama (*in età senile*), *sedente in una sedia nella camera al secondo piano riguardata il mare della casa di suo domicilio nella Contrada di Santa Domenica*. Paštrovski useljenik živio je i djelovao u Zadru u vrijeme kada je ondje pravoslavna zajednica već važila za razvijenu i prepoznatljivu vjersku i društvenu skupinu. Stoga je očekivana njegova izričita želja za pokopom na pravoslavnom groblju (*nel cimiterio delli greci*), uz prisutnost svećenika tamošnje Pravoslavne crkve. Izvršitelji njegove posljednje volje također su pravoslavni useljenici – Andrija i Deodat Vuković, *abitanti domiciliati in questa Commune*. Krsto Bogetić raspolagao je zemljišnim posjedima u zaleđu (na području naselja Perušić, nedaleko od Benkovca) i na otoku Pašmanu (Neviđane). Terene u Perušiću obrađivali su Stanko Bogetić i njegov sin Luka (nejasno je u kojoj su rodbinskoj vezi s Krstom),⁵⁷ a upravo su oni i imenovani glavnim nasljednicima svih oporučiteljevih nekretnina (uz uvjet da se brinu za njegovu suprugu Mariju i godišnje joj dostavljaju četvrtinu od sveukupnog uroda). U završnom dijelu oporuke navedeni su svjedoci koji su nazočili tome činu, a riječ je o također pravoslavnim žiteljima Zadra – Mihajlu Markoviću, Mihajlu Mekši i Stevanu Štrbcu.

Paštrovčanin Krsto Bogetić preminuo je u Zadru koncem studenog iste godine. Taj je podatak zabilježen u knjizi umrlih pravoslavne crkve sv. Ilije te je kao poseban dodatak priložen osnovnom notarskom spisu.

56 DAZd, SZB, Giovanni Grisogono de Franceschi (1768-1824), b. XXIV, br. 183, 19. VI. 1822.

57 Obitelj Bogetić zabilježena je u popisu izumrlih i nestalih prezimena u župi Perušić. Usporedi: Stanko Bačić, *Perušić: Župa Marijina Uznesenja u Zadarskoj nadbiskupiji*, Split, 1989, str. 40.

Zaključak

U sklopu proučavanja prisutnosti i djelovanja raznorodnih etničkih i zavičajnih skupina u ranonovovjekovnom Zadru zapaženo mjesto pripada useljenicima sa šireg područja Mletačke Albanije i Crne Gore. Bokelji (Kotorani, Peraštani, Novljani), Budvani, Barani, Ulcinjani, useljenici s područja Mrkojevića, Crmnice i sjeverne Albanije često su – osobito kao vojnici i časnici u mletačkoj službi – zabilježeni kao privremeni ili trajnije nastanjeni žitelji onodobne dalmatinske prijestolnice.

Tema ovoga priloga, zasnovanog na uporabi izvorne građe iz Državnog arhiva u Zadru (oporuke, kupoprodajni ugovori, darovnice), iseljenici su zavičajem s područja Paštrovića. Promatrano razdoblje obuhvaća širok vremenski period od XVI. stoljeća do dvadesetih godina XIX. stoljeća, a primjetno je da su u Zadru najučestalije prisutni u doba najintenzivnijih mletačko-turskih ratova (Kandijski i Morejski rat u XVII. stoljeću). Paštrovčani su Zadar doživljavali – izvori to nedvojbeno posvjedočuju – kao svoju novu domovinu. Većina je ondje boravila duži niz godina, zasnivala obitelj i stjecala nekretnine u gradu i okolici. Njihovo društveno svakodnevlje nije bilo ograničeno samo na useljenike istog ili sličnog zavičajnog podrijetla, već je obuhvaćalo raznorodne obiteljske (ženidbe), prijateljske i poslovne kontakte s domaćim žiteljstvom i s pripadnicima drugih useljeničkih skupina.

Paštrovski useljenici bili su sve do XVIII. stoljeća tijesno povezani s Katoličkom crkvom. O tome nam svjedoče brojni oporučni legati upućeni zadarskim crkvama, samostanima, bratovštinama, hospitalima i duhovnim osobama, a primjetna je – osobito u primjeru časnika i vojnika – bliska povezanost sa zadarskim franjevcima i vojničkom bratovštinom sv. Jeronima. Brojni Paštrovčani nisu u novoj sredini zaboravljali na svoj zavičaj. Njihovi oporučni legati i kupoprodajni ugovori bilježe spominjanje članova obitelji i rodbine u Paštrovićima, ali i potvrđuju njihovu povezanost s tamošnjim crkvama i manastirima.

Na završetku ovog priloga može se zaključiti da su paštrovski useljenici činili brojčano ne tako snažnu, ali društvenim djelovanjem primjetnu zavičajnu skupinu u ranonovovjekovnom Zadru. Istraživanje njihove prisutnosti i djelovanja stoga nije samo prilog poznavanju povijesti Paštrovića i tamošnjih migracijskih gibanja, već i dodatno vrijedno saznanje o društvenom i etničkom mozaiku nekadašnjeg Zadra.

PRILOG 1. *Prijepis oporuke Nikole Paštrovića, konjanika u postrojbi Gašpara Tartalje (Državni arhiv u Zadru, Spisi zadarskih bilježnika, Andrea Tori: 1675.-1708., b. IV., br. 42., 23. IX. 1680.)*

Nel Nome di Christo Amen. L'anno della sua Natiuità 1680, nel indizione terza, giorno ueramente di lunedì, li 23 del mese di Settembre. Nelli tempi del Serenissimo Prencipe, et Signor Nostro Eccellentissimo Il Signor Aloisie Contarini per l'Iddio gratia inclito Dose di Venezia, et del Reggimento dell'Illustrissimo Signor Nicolò Calegri Conte di Zara, et suo distretto dignissimo. Alla presenza del Nobil Uomo Zaratino Il Magnifico Signor Conte Benedetto Soppe honorando Giudice esaminadore, di me Nodaro, et delli testimonii sottoscritti.

Essendo statuito a cadauno di morire una uolta, et non sapendo l'homo l'houra, ne il ponto della morte sua però considerando salubrementemente le predette cose Domino Nicolò Pastrouich soldato a cauallo della Compagnia del Signor Capitan Gasparo Tartaglia sano per gratia del Omnipotente Signor Dio della mente, sensi, et intelletto, se bene di corpo alquanto ammalato, et non uolendo partire da questo mondo senza ordineri delle cose sue, questo suo nuncupatiuo testamento qual si dice senza scritti ha procurato, che si facci, et ha fatto nel modo che segue, etc.

Primamente ha raccomandato l'anima sua al Omnipotente Signor Dio suo Creatore, alla Beata Vergine Maria, et a tutta la Corte Celeste, et quando piacerà a sua Diuina Maestà di leuarlo dalla presente uita la ordinato, che il suo cadauere sia sepolto nella sepoltura delli fratelli della Madonna Santissima del Carmine in San Francesco di questa Città, nella qual Confraterna lui è descritto.

In Commissarii di questo suo vltimo volere ha instituito, nominato, e voluto che sia Domino Nicolò Pastrouich suo germano pur soldato della medesima Compagnia Tartaglia solo al quale ha dato omnimoda autorita di far essequir quanto da esso testatore sarà di sotto ordinato.

Alli quattro luoghi pii disse non poter lassar niente.

Item lassa alla Confraternita della Madonna Santissima del Carmine di questa Città il suo cauallo fornito però senza li armi, e de quello delli confrati sia venduto, et del ritratto faccino dirli tante messe per l'anima sua.

In tutti gli altri veramente suoi beni, mobili, e stabili quelli si ritrouano in Pastrouich lassa herede usufruttario in uita solamente il suo nonno materno, e doppo morte di detto suo nonno lassa detti beni al Conuento di Padri di San Nicolò in Pastrouich nominato Prasquizza con obligo di farli celebrare una messa al mese in perpetuo per l'anima di lui testatore, e de suoi morti.

Item lassa a Antonia sua germana la quale si ritroua a Padoua uno stramazzo, et un pagliazzo con tre schiauine due nuoui, et una usata per il segno d'amore.

Item lassa al suo germano Nicolò commissario la sua casacca di seta con maniche con bottoni d'argento di lama per segno d'amor.

Item disse lassar al suo commissario sudetto che debba procurar di riscuotere li suoi crediti che esso testatore auanza dalli soldati diuersi della Compagnia Tartaglia contenuti in diuersi note quali esistono nella sua casa et riscosi che li hauerà uole di quelli li facci dire tante messe per l'anima sua.

In tutti gli altri ueramente suoi beni cosi mobili, come stabili lassia al suo germano commissario sudetto con questo debba far uendere tutto, et del ritratto debba farli dire tanto bene per l'anima sua. Et questo disse, et uole che sia il suo testamento, et vltima sua volontà, il quale, et la quale uole che uaglia per uia di testamento, et se per uia di testamento non ualesse uole, che uaglia per uia di codicilli, donatione causa mortis, et di quasiuoglia altra vltima volonta che meglio ualer o tener potesse, acciò habbia il suo debito effetto.

Add. in relatione

Item disse lasso a Marco Maina mio camerata vna camicia nuoua, e ciò per segno d'amor.

Item disse della mia facultà sia comprato tre braccia di panno cremese, e sia dato alla consorte di Domino Nicolò Pastrouich della Compagnia Parenzi acciò lo godi per amor mio.

Fatto in Zara nella casa del habitatione di esso testatore, presenti Il Signor Giacomo Stocco Cittadino, e Mercante di Zara, et Domino Paolo Formenti Aromataro testimonii conosciuti, chiamati, e pregati.

Ego Andreas de Toris Doctor Publica auctoritate Veneta Jadreque Iuratus Notarius et Cancellarius Magnifici Comitum hoc testamentum scripsi ita ordinante ipso testatore.

1680, Adi 17 (!) Settembre. Stante la morte del sudetto testatore d'ordine, et ad istanza del Commissario et herede nel presente testamento instituito fù alla presenza del Signor Biasio Soppe Dottor Giudice esaminadore stante ritrouarsi amalato il Signor Conte Benetto Soppe, quale interuene come esaminadore del medesimo testamento, da me Nodaro Dottor, e Cancelliere infrascritto, apperto, et pubblicato alla presenza di Domino Andrea Taminetti, et Bortolo Staffe testimonii chiamati etc.

Idem Andreas de Toris qui etc.

[*Na poledini:*] Io Benetto Soppe Giudice esaminador fui presente al presente testamento, qual inscrii, et sigilai col mio solito sigillo.

Testamento di Domino Niccolo Pastrouich soldato a cauallo della Compagnia Tartaglia scritto da me Andrea Tori Dottor, Nodaro giurato di Zara in Cancellaria della Magnifica Comune della stessa Citta, li 23 Settembre 1680

PRILOG 2. *Prijepis oporuke Marka Paštrovića, časnika u postrojbi kavaljera Marinovića (Državni arhiv u Zadru, Spisi zadarskih bilježnika, Antonio Itcovich: 1698.-1715., b. III., br. 3., 8. III. 1699.)*

Nel Nome di Christo Amen. L'anno della sua Natiuità 1699, indizione settima, giorno ueramente di domenica, li 8 del mese di Marzo. Nelli tempi del Serenissimo Prencipe, et Signor Nostro Eccelentissimo Il Signor Siluestro Valier per l'Iddio gratia inclito Doge di Venezia, et del Reggimento dell'Illustrissimo Signor Giouanni Michel Vizzamano Conte di Zara, et suo distretto dignissimo. Alla presenza del Nobil Uomo Zaratino Il Magnifico Signor Lodouico Ferra honorando Giudice essaminadore della Corte di Zara, di me Nodaro, et delli testimonii sottoscritti.

Personalmente costituito Marco Pastrouich Sargente riformato della Compagnia del Signor Kaulier Marinouich d'oltramarini, il quale giacendo in letto amalato, ma sano per l'Iddio gratia di mente, sensi, loquella, et inteletto, presento à me Nodaro infrascritto un foglio di carta scritta nel quale disse contenersi il suo ultimo testamento, e la sua ultima uolontà, scritto da persona à se confidente, ordinandomi, che quello douessi leggerli à parola per parola, come feci, e dopo letto rescruerlo, e conseruare appresso gli atti miei doue etc.

Il tenore del quale segue

Adi 7 Marzo 1699 Zara

Ritrouandomi io Marco Pastrouich Sargente riformato della Compagnia del'Illustrissimo Signor Kaulier Marinouich grauamente infermo di corpo nella casa del'Illustrissimo Signor Conte Giorgio Salamoni Capitano, sano però di mente, e considerando il diuin Giudicio per mano à me fida non sedotto ordinai il presente testamento, et fù scritto uicino al mio letto, et più uolte dallo scrittore letto, et riletto, il quale ordino, et uoglio, che sii essequito rigorosamente come segue, non ostante etc.

Nel primo luoco raccomando l'anima mia all'Omnipotente Signor Iddio, et à tutta la Corte Celeste, diuisa che sarà l'anima mia che questo corpo, uoglio che il mio cadauere sia sepolto nella Chiesa di San Simone Giusto nella sepoltura degl'officiali oltramarini nella Capella di San Gierolimo con un positiuo essequio.

Ordino siino celebrate trenta messe nella sudetta Chiesa, et Capella di San Gierolimo per l'anima mia.

Item altre tante messe uinti nella Chiesa delli molto Reuerendi Padri di San Domenico.

Item altre messe uinti nella Chiesa delli molto Reuerendi Monaci di San Grisogono.

Item altre messe uinti nella Chiesa della Beata Vergine del Castello.

Item uoglio, et ordino, che doppo la mia morte siino cauate lire uinti al Reuerendo Signor Don Sebastian Gericei curato del Domo perche mi celebri, et faci celebrare tante messe subito per l'anima mia, il tutto per una uolta tanto.

Lascio al Santissimo Sacramento del Duomo lire dieci per una uolta tanto.

Lascio alli altri quattro luoghi pii lire una per luoco et ciò per una uolta tanto.

Lascio all'Illustrissimo Signor Conte Giorgio Salamoni un'anello d'oro à bollo coll'immagine di San Antonio, lo godi per mio amore, raccomandandogli hauer la protezione della mia consorte la quale estremamente à lui raccomando doppo la mia morte, et ciò per una uolta tanto.

Lascio al molto Reuerendo Signor Don Giouanni Tanzlingher Dottor Canonico ducati dieci d'argento per una uolta tanto, raccomandando allo stesso la sudetta mia consorte, che preghi Signor Iddio per l'anima mia.

Douendo partire da questo mondo quando piacerà à Sua Diuina Maestà, mi dichiaro non hauer debito alcuno con alcuno di niuna sorte in questo mondo, solo che di render conto à Dio delli miei peccati; dico però non hauer parenti, ma d'hauer molti beni stabili, case tre ridotte in murache da Turchi, et una villa intiera di campi, et possessioni di mia ragione chiamata Tamuti, situata tra Budua, et Antiuari, le scritture di ciò s'attrouano nella Cancellaria di Cattaro, onde ogni uolta che li Reuerendi Callogeri della Chiesa di San Nicolò di Gliuglieuaz ritrouassero le scritture sudette, uoglio, che tutti li sudetti miei beni uadino alla sudetta Chiesa, et godino li detti in perpetuo, con obligo però di contare ducati uinti solamente nella Fortezza di San Steffano luoco situato tra Budua, e Pastrouich, et ciò per una uolta tanto. Con obligo ad essi Callogeri di celebrare messe dieci all'anno per l'anima mia, e de miei antenati in perpetuo, si che restino padroni assoluti di quanto potessero ricuperare di ragione delli sudetti miei beni col fondamento delle predette scritture.

Item deuo hauer dall'Illustrissimo Signor Kaulier Marinouich mia primo Colonnello le paghe di otto mesi, et ciò del Illustrissimo Signor Conte Giorgio Salamoni fù mio Colonnello sino il giorno presente, non hauendo riceuuto dallo stesso Signor Marinouich, che ducati tredici, e mezzo d'argento, et due soli pesi di biscotto à conto delle sudette paghe, rendendomi la paga lire uinti quattro al mese, uolendo, che esse paghe restino nelle mani dell'Illustrissimo Signor Conte Giorgio Salamoni Capitanio mentre farà li conti con esso Signor Marinouich, ed altri soldati, ed esso Signor Conte Salamoni consegnar debba il resto alla mia consorte, qual prego facciarmi di quanto da me uiene pregato.

Nel resto poi di tutti li miei beni mobili, che si trouano nelle mani della Donna Paulina mia consorte esistenti nella casa del sudetto Signor Conte Giorgio Salamoni al presente, faccio vniueral herede la sudetta Donna Paulina uedouando, li quali dourà godere, et usufruttuare durante la uita liberamente, et fare un diligente inuentario, et doppo la sua morte di quanto restasse del mio apresso detta mia consorte, faccio herede del resto vniuersale il molto Reuerendo Signor Don Giouanni Tanzlingher Dottor Canonico con obligo di assistere la sudetta mia consorte, et farle sepultura con un positiuo essequio, et godere il residuo in tutto, et per tutto raccomandandogli l'anima mia, et della sudetta Donna Paulina mia consorte, goda ciò à tempo per mio amore.

Li Commessarii di questo mio ultimo testamento, et fedeli essecutori uoglio, che siino il molto Reuerendo Signor Canonico Tanzlingher, et l'Illustrissimo Signor Conte Giorgio Salamoni antedetti, alli quali raccomando la sudetta mia consorte, particolarmente al sudetto Signor Canonico herede commessario della stessa da me nominato doppo la sua morte come sopra dichiarando, se alcuno pretendesse contradire de beneficiati al presente testamento resti priuo del beneffitio. Il qual testamento ordinai, et fù scritto alla presenza mia, et della sudetta mia consorte, dichiarandomi, che se premarisse, che Iddio non uogli, alcuno delli sudetti Signori Commessarii prima della sudetta mia consorte, possi quello che resta eleggersi un'altro collega a suo genio, et tanto uoglio che sia essequito non ostante etc., et ita etc., essendo la sudetta robba di mia special ragione, et tanto etc.

Adi 8 detto

Hauendo meglio considerato io sudetto Marco Pastrouich lo stato delle cose mie, e della mia consorte, uoglio, et ordino, che la sudetta mia consorte Paulina assieme con li sudetti Signori Comessarii, ouero con uno di loro faccino un diligente inuentario di tutta la mia robba, lo ponghino nell'Ufficio della Cancellaria, la copia di quello parimente consegnare alli sudetti Signori Comessarii, et ciò nel termine di giorni quaranta, restando ferma ogni altra mia ordinatione, e dispositione come di sopra, et tanto sii essequito.

Soggiungo, et lascio alla Scolla della Grotta di San Francesco lire dodeci de piccolli, con patto però, che subito, che sarò passato da questa vita, uenghino li confratelli della detta leuar il mio cadauere, et portarlo nella Chiesa di San Simeone, assister all'essequie, et notarmi confratello nella detta Scolla di candella, o di cordone, come feci istanza ancor uiuente, et tanto sii essequito, et quando questi ricusauero d'ascruermi, et assistermi come sopra, uoglio, che il sudetto lasso sii dato ad un'altra Scolla pia, come meglio parerà alli Signori Comessarii à fine resti essequito quanto di sopra. E qui finisse la sudetta cedola testamentaria, la quale letta al medesimo, e riletta disse star con bene, et esser tale la sua uolontà ferma. La quale dal sudetto Signor Giudice essaminadore fù abbruggiata.

Fatto in Zara nella casa del Signor Conte Giorgio Salamoni in Confin di San Simeone presenti maestri Zorzi Oliuieri, et Andrea Dominis calafati abitanti in questa Città testimonii conosciuti, chiamati etc.

Ego Antonius Itcouich Publicus Auctoritate Veneta Jadrensis Iuratus Notarius scripsi hoc testamentum ita ordinante ipso testatore.

Adi 11 Marzo 1699

Stante la morte dell'antedetto testatore. Ad istanza di Donna Paulina sua relicta fu aperto il presente testamento dal Magnifico Signor Lodouico Ferra Giudice essaminadore, che intrauene alla facitura del medesimo, letto, et publicato da me Antonio Itcouich Nodaro Publico, e giurato di Zara nella casa del Signor Conte Salamoni

soprascritta, alla presenza del molto Reuerendo Padre Don Girolamo Starlas monaco in S. Grisogono, et Donato de Bianchi giouene nella bottega del Signor Horatio Lantana testimonii conosciuti.

Ego Idem Notarius qui supra

[*Na poledini:*] Io Lodouicho Ferra Iudice esaminador fui presente et lo sigilai con mio sigillo.

Testamento di Marco Pastrouich Sargente riformato della Compagnia Marinouich scritto per me Antonio Itcouich Nodaro publico, e giurato di Zara li 8 Marzo 1699

PRILOG 3. *Prijepis oporuke Anastazije pokojnog kapetana Franje Brajkovića iz Paštrovića, udovice kapetana Franje Dragolovića (Državni arhiv u Zadru, Spisi zadarskih bilježnika, Antonio Itcovich: 1698.-1715., b. III., br. 49., 20. VII. 1706.)*

Nel Nome di Christo Amen. L'anno della sua Natiuità 1706, indizione 14ta, giorno ueramente di martedì, li 20 del mese di Luglio. Nelli tempi del Serenissimo Principe, et Signor Nostro Eccellentissimo Il Signor Aluise Mocenigo per l'Iddio gratia inclito Doge di Venezia, et del Reggimento dell'Illustrissimo Signor Alessandro Bon Conte di Zara, et suo distretto dignissimo. Alla presenza del Nobil Uomo Zaratino Il Magnifico Signor Giouanni Battista Soppe Fortezza honorando Giudice esaminadore della Corte di Zara, di me Nodaro, et delli testimonii sottoscritti.

Essendo statuito à cadauno di morire una uolta, e non sapendo lo huomo l'hora, ne il ponto della morte, per il che considerando salubrementemente le predette cose la Signora Anastasia relictà quondam Capitano Francesco Dragolouich, et figliola del quondam Capitano Francesco Braijcouich da Pastrouichio habitante in casa del Reuerendo Monsignor Don Domenico Ferrari Piuano di San Simeone Giusto di questa Città, sana per gratia del Signor Iddio della mente, sensi, loquela, et intelletto, se bene di corpo alquanto indisposta, e temendo il Diuin Giudizio, ne uolendo da questa vita partire senza ordenar della cose sue, questo suo ultimo nuncupatio testamento qual si dice senza scritti hà procurato che si faccia, et hà fatto nel modo che segue etc.

Primieramente hà raccomandato l'anima sua all'Omnipotente Signor Iddio suo creatore, alla Gloriosa Vergine Maria, et à tutta la Corte Celeste, e quando piacerà à Sua Diuina Maestà di leuarla dalla presente vita, e chiamare à se uuole che il suo caduere sia sepolto nella Chiesa delli Molto Reuerendi Padri di San Francesco di questa Città nella sepoltura della Confraterna del Carmeni, oue è descritta consorella.

Comessarii, et di questo suo ultimo uolere fedel essecutore hà instituito, nominato, et uoluto che siano Domino Pietro Rossi bottegaro in questa Città, et Domini Marco, et Steffano fratelli Vdoucich Casanegra da Pastrouichi suoi nipoti à quali hà dato omnimodo autorità in forma.

Raccordatili li cinque luochi pii compreso il riscatto de poueri schiaui, disse non poter lasciar cosa alcuna.

Item raccomanda al Reuerendissimo Monsignor Piouan Ferrari di farli la carità, à far uender li quaranta braccia di rassa non follata da lei portata in casa sua à lire due il braccio, et insieme con la Signora Anna consorte dell'antedetto Domino Pietro Rossi suo commissario trouar persona che uadi in Asisi per l'anima di lei testatrice.

Item confessa d'hauer riceuuto à conto di debito che tiene l'Alfier Zuanne della Compagnia Bolizza un cechino, del danaro da lui scosso dal Vulineuich per conto del Capitan Tomaso Gelicich suo genero.

Item disse andar debitrice à Marco Bassin da Pastrouichio di lire uinti sei, o uinti sette, e cento, e sette, e cento, e sette libre di biscotto, sopra le qual summe disse hauerli da dare il censo come rinpone la Chiesa, douendo egli Marco render conto delli dominicali di Montenegrini, et far carta à suoi heredi di tutti li beni di lei Signora testatrice posti in diuersi luochi, imponendo alli di lei nipoti di far trouar il tutto.

Item disse andar debitrice al quondam Luca Chiudin da Pastrouichio di cechini tre, li quali douranno esser dati alli suoi heredi, o in denaro, o in tanto terreno con li pro decorsi.

In tutti, et cadauni suoi beni stabili, presenti, et futuri à lei Signora testatrice quomodocumque spettanti, et pertinenti suoi vniuersali heredi instituisce, et uole che siano la Signora Margareta consorte del Capitan Tomaso Gelicich, assieme col suo consorte, et con li suoi figlioli, à quali raccomanda l'anima sua. Et ciò con tutte le benedizioni del Signor Iddio, non douendo, ne potendo pretender cos'alcuna per alcun conto dal Reuerendo Piouan Ferrari ma portarli quella riuerenza, e rispetto che si deue.

Et questo disse, e uolse che sia il suo ultimo testamento, e la sua ultima uolontà, il quale, e la quale uolse che uaglia per uia di testamento, codicilli, e donatione causa mortis, non ostante etc.

Fatto in Zara in casa del habitatione dell'antedetto Monsignor Reuerendo Piouan Ferrari posta nel Confin di San Demetrio, presenti Domino Gierolimo Mescinese mercante, et mistro Bastian Tagliapietra callegaro habitanti in questa Città testimonii conosciuti, chiamati etc.

Antonio Itcouich di Veneta Autorità Nodaro Publico, e giurato di Zara hà scritto il presente testamento cosi ordinante essa Signora testatrice.

Adi 27 Aprile 1711 Zara

Stante la morte già anni seguita dell'antedetta Signora testatrice fù ad istanza del Capitan Tomaso Gelicich suo genero aperto il presente testamento dal Magnifico Signor Gouvernadur Giouanni Battista Soppe Fortezza Giudice esaminadore come quello che intrauenne alla confessione del medesimo fatta prima ricognizione del suo sigillo, et inscriptione, letto, et publicato per me Antonio Itcouich Nodaro Publico, e giurato di Zara nella bottega delli heredi del quondam Signor Zuanne Pedini posta

nella Piazza de Signori, presenti Iseppo Caluis garzone nella bottega medesima, et Pietro Fedeli bottegaro habitanti in questa Città testimonii conosciuti etc.

Ego idem Notarius qui etc.

[*Na poledini:*] Io Giouanni Battista Soppe Fortezza Giudice esaminador assisti al presente testamento, e lo sigilai col mio solito sigilo.

Testamento della Signora Anastasia relictă Capitano Francesco Dragolouich, e figliola del quondam Capitan Francesco Braijcouich da Pastrouichio habitante in casa del Reuerendo Domino Ferrari Piuano di San Simeone Giusto scritto per me Antonio Itcouich Nodaro Publico, e giurato di Zara, li 20 Luglio 1706

SUMMARY

Paštrovići Immigrants in Zadar (from the Sixteenth to the Nineteenth Century)

The paper discusses the presence and agency of immigrants coming from the area of Paštrovići to Zadar in the period from the sixteenth century to the 1820s. The research has been based on the analysis of source materials from the State Archives in Zadar (Zadar Notary Records: wills, contracts). In the introductory part of the paper, some general information about the immigrants from Paštrovići in Zadar has been presented (social and professional structure of the immigrants, their relations with Zadar's ecclesiastical institutions, general factors influencing their integration into the new environment, and so on), while the central part of the paper analyzes documents referring to individual immigrants (primarily, their last wills and testaments). By browsing the documents, it becomes evident that denizens of Paštrovići were most frequently present in Zadar during the seventeenth-century Ottoman-Venetian wars (the wars of Candia and Morea) and that they were employed by the military (as soldiers and officers in Venetian military units). In general, it may be concluded that the inhabitants of Paštrovići that settled in Zadar during the centuries of Venetian rule over the East Adriatic coastland made a distinctive group of people who successfully integrated themselves into the new environment.

Keywords: Zadar, Dalmatia, Paštrovići, Republic of Venice, Early Modern Age, migrations, social history, military history